

Світлана Калаур,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

Svitlana Kalaur,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University
(Ternopil)
svitlanakalaur@gmail.com
ID orcid.org/0000-0001-8099-9392

УДК 37.06:37.011:364.62
ББК 74.5

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ ЯК ОСНОВИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INCLUSIVE APPROACH AS A BASIS FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

У статті проаналізовано наукову дефініцію «інклюзивний підхід» та розкрито його сутність та зміст. Проаналізовано напрацювання фахівців щодо змісту організації освіти дітей, які мають особливі освітні потреби. Основна увага зосереджена на характеристиці соціально-педагогічного супроводу цієї категорії дітей. Обґрунтовано практичні питання соціально-педагогічної роботи з учнями з особливими потребами в навчальному закладі інклюзивної орієнтації.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивний підхід, діти з особливими потребами, освітній процес.

The article analyzes the scientific definition of "inclusiveness" and reveals its content. Inclusion is a process in which anything is included or is included as a part of the whole. This term reflects new perspectives not only for education but also a place in society. That is, any child who has special needs can get an education in a regular classroom.

On the basis of the conducted theoretical analysis of the work of specialists, the content of the inclusive approach to the organization of educational activities was examined. In the broadest sense, the inclusive approach involves the adoption of a general education institution for the education of all children, regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic and other characteristics. The principle of inclusive education is based on the theory of L. Vygotsky about the «zone of immediate development». This theory is based on the fact that problems need to be addressed under the guidance of adults or through collaboration with more capable peers. Consequently, regardless of the state of health, the presence of physical or intellectual disabilities, every child has the right to a full life, education, the quality of which should not differ from the quality of education of healthy children. It is this principle that is fundamental in the organization of inclusive education for children with special educational needs. Scientists are unanimous in the fact that inclusive education has significant benefits for children with special educational needs, as well as for healthy children.

Inclusive educational institutions are educational institutions that are fully open to the education of children, regardless of their intellectual, physical, social or other characteristics. Methods and forms of training in such institutions are adapted to the educational needs of children with special needs. The basis of the organization of inclusive education is taking into account the individuality of each child. The main principles of inclusive education include: accessibility of all forms of education and educational services; adaptation and individualization of educational programs taking into account the needs and abilities of the child; a combination of traditional and innovative approaches to child development; creation of the most favorable conditions for socialization, self-determination and self-realization of children.

Key words: inclusive education, inclusive approach, children with special needs, educational process.

В статье проанализирована научная дефиницию «инклюзивный подход» и раскрыто его сущность и содержание. Проанализированы наработки специалистов по содержанию организации образования детей, имеющих особые образовательные потребности. Основное внимание сосредоточено на характеристике социально-педагогического сопровождения этой категории детей. Обосновано практические вопросы социально-педагогической работы с учащимися с особыми потребностями в учебных заведениях инклюзивной ориентации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивное подход, дети с особыми потребностями, образовательный процесс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Нині в Україні назріла необхідність суттєвої зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами. Як засвідчують статистичні дані з кожним роком зростає кількість дітей, які мають потребу в особливих умовах для задоволення своїх життєвих потреб внаслідок вад фізичного або психологічного розвитку. Через об'єктивні обставини ці діти суттєво обмежені у реалізації таких життєвих потреб, як самообслуговування, пересування, контролю за своєю поведінкою, їм важко активно та вільно спілкуватися. Їхній розвиток перебуває у безпосередній залежності від компетентності інших людей, які їм допомагають, здійснюючи соціальну допомогу та реабілітацію. У цьому аспекті закономірною є і потреба в організації кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги цій категорії дітей щодо задоволення їхніх освітніх потреб та отримання якісної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У процесі вивчення означеного кола питань, було встановлено, що «діти з особливими освітніми потребами» є доволі широкою науковою дефініцією, що охоплює всіх дітей, чиї освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої у суспільстві норми. Використовуючи цей термін науковці [4; 5; 6] роблять наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в організації освітньої діяльності дітей, які мають певні відхилення в розвитку, що не дають їм змоги користуватись тим стандартним набором освітніх послуг, що надаються загальноосвітніми навчальними закладами. У цьому контексті йдеться про дітей із особливостями фізичного розвитку, обдарованих, а також дітей із соціально вразливих груп.

Відзначимо, що в Україні соціально-педагогічні засади роботи з дітьми вивчали В. Андрущенко, О. Безпалько, І. Бех, Н. Бугаєць, І. Зверева, А. Капська, І. Мигович, В. Семиченко та ін. Теоретичні та практичні аспекти проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які мають особливі потреби проаналізовані у працях О. Карпенко, В. Ляшенка, І. Пінчук, Т. Соловйової, В. Тесленка, С. Харченко та ін. Питання лікувальної педагогіки перебували в центрі уваги Н. Жукової, О. Мастюкової та ін.

Встановлено, що у дослідженнях А. Колупаєвої [3], Д. Романовської [8] та Є. Ярскої-Смірної [9] доведено переваги інклюзивної освіти. Однак, попри значний науковий доробок фахівців можемо констатувати, що питання, які присвячені вивченню особливостей соціально-педагогічної роботи із дітьми, які мають особливі освітні потреби ще недостатньо вивчені. Ці факти й були покладені в основу написання нашої статті.

Формування мети статті. Метою нашого дослідження є аналіз потенціалу інклюзивного підходу та вивчення освітніх потреб дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджуючи систему освіти дітей, які мають особливі потреби слід наголосити на потребі цілеспрямованого застосування інклюзивного підходу. Це зумовлено тим, що цей підхід передбачає прийняття загальноосвітнім навчальним закладом на навчання усіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних та інших особливостей: дітей-інвалідів, дітей з мовних, етнічних і культурних меншин, обдарованих дітей з обмеженими можливостями. Зокрема, Саламанська декларація [9] розкриває принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти з особами, що потребують задоволення своїх особливих потреб.

До прикладу, в універсальному словнику Вебстера задекларовано, що інклюзія (включення) – це «процес, при якому що-небудь включається, тобто залучається, охоплюється, або входить до складу, як частина цілого» [1]. Англійське дієслово «inclusion» перекладається, як утримувати, включати, мати місце в своєму складі. Тому «inclusion» є терміном, що відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві.

Закордоном в США, Канаді та Великобританії мета ж інклюзивної школи полягає у тому, щоб надати всім учням можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства. З психолого-педагогічної позиції, термін «включення» використовується для опису філософського підходу до освіти дітей з обмеженими можливостями. Згідно даної парадигми, будь-якій дитині, яка має особливі потреби найкраще здобувати освіту у звичайному класі.

Принцип інклюзивного навчання базується на теорії Л. Вигодського про «зону найближчого розвитку» [2], коли проблеми повинні вирішуватися під керівництвом дорослих чи через співробітництво з більш здібними однолітками. Саме при такому підході до навчання і може бути розпізнана обдарованість, а діти з обмеженими можливостями зможуть стати значущими членами свого навчального співтовариства. Отже, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна дитина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти здорових дітей. Саме цей принцип є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Науковці одностайні у тому, що інклюзивна освіта володіє значними перевагами для дітей з особливими освітніми потребами, а саме: сприяє поліпшенню когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей з особливими потребами в наслідок спілкування з однолітками; здорові діти відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами при цьому є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками; володіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально; організація освітнього процесу відбувається на основі орієнтації на сильні сторони дітей з врахуванням їхніх здібностей та інтересів.

Науковці наголошують на тому, що позитивні сторони є і для здорових дітей. Зокрема, у них є реальні можливості навчитися природно сприймати і толерантно ставитися до своїх ровесників з особливими потребами. Під час спільного навчання діти вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з дітьми, які відрізняються від них. Вони мають змогу навчитися співробітництву, нестандартній поведінці. Повсякденні контакти з дитиною з особливостями в розвитку сприяють розширенню соціального досвіду, можливо, навіть світоглядних меж звичайних дітей. За умови правильно побудованої педагогічної ситуації цей досвід може стати підґрунтям справжнього особистісного зростання здорових дітей.

В основу організації інклюзивного навчання покладено принцип врахування індивідуальності кожної дитини. Тобто навчання та виховання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно орієнтованих підходів в освітньому процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, урахування впливу різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Як наслідок – з'являється можливість максимально повно задовольнити особливі потреби дітей. У загальному контексті, практика інклюзивного підходу передбачає під час планування освітніх програм загальноосвітнім навчальним закладом врахування індивідуальних потреб дитини під час розробки індивідуального плану навчально-пізнавальної діяльності такої дитини. Інклюзивне навчання передбачає можливість дітей активно вчитися один у одного, а також в дорослих, які їх оточують.

У процесі вивчення напрацювань науковців [3; 8; 10] було з'ясовано, що виховний процес для дітей з особливими потребами повинен базуватися на таких засадах: доступність усіх форм навчання й освітніх послуг; адаптація та індивідуалізація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини; поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку дитини; створення максимально сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації дітей.

Діяльність з дітьми на основі принципу інклюзивного навчання проводиться у таких напрямках:

1. Психологічна діагностика (психолог).
2. Підбір методів та прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності (учителі, соціальний педагог, психолог).
3. Підтримка батьків (соціальний педагог, психолог).
4. Корекційна та розвивальна робота з дітьми, що передбачає індивідуальну та групову роботу (учителі, соціальний педагог, психолог).

На законодавчому рівні в Україні прийнято ряд нормативних документів, які спрямовані на налагодження процесу соціалізації цієї категорії дітей а також на налагодження інклюзивної навчання в Україні. Зокрема, україною необхідною та дієвою є Постанова Кабінету міністрів України від 01 жовтня 2010 року. № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» [7]. Нині на державному рівні розроблено практичні заходи для реалізації державної політики щодо забезпечення права дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, на здобуття якісної освіти, інтеграцію їх у суспільство. Отже, освіту можна розглядати як цілеспрямований психолого-педагогічний вплив на особистість, причому освітні заклади виступають у ролі вагомих важелів та впливових інструментів вирішення однієї з основних проблем соціальної політики щодо дітей з особливими потребами – налагодження ефективної соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції цієї категорії дітей у соціум.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження встановлено, що право дітей з особливими потребами на інтеграцію в суспільство розглядається як основний принцип міжнародних стандартів, а тому забезпечення їм доступу до якісної освіти виступає основою їхньої інтеграції у суспільство. Інклюзивні загальноосвітні навчальні заклади – такі заклади освіти, які є повністю відкритими для навчання дітей, незалежно від їхніх інтелектуальних, фізичних, соціальних чи інших особливостей. Методи та форми навчання у таких закладах пристосовані до різних освітніх потреб дітей з особливими потребами. Принцип інклюзивного навчання покликаний забезпечувати максимально комфортне освітнє середовище для того, щоб усі діти здобули якісну освіту.

У подальшому плануємо проаналізувати який відсоток загальноосвітніх навчальних закладів готові до інклюзивної освіти.

1. Webster's New Unabridged Universal Dictionary, 1994. // «Дважды особенные» одаренные дети: практика инклюзивного обучения в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.moluch.ru/archive/45/5555/>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – Москва : АСТ Астрель, 2010. – 671 с.
3. Колупаева А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи / А. Колупаева. – К. : Саміт – Книга, 2009. – 272 с.
4. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Л.В. Борщевська, А.В. Зіброва, І.Б. Іванова та ін. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 1999. – 79 с.
5. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Олена Миколаївна Василенко. – Хмельницький, 2010 – 192 с.
6. Іноземцева С. В. Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами / С. В. Іноземцева // Початкова освіта. – 2009. – №3. – С. 19–23.
7. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання // Постанова Кабінету міністрів України від 01 жовтня 2010 року. № 912 : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189

8. Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод. посібник / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 196 с.
9. Саламанська декларація: про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами : [прийнята Всесвітньою конференцією з питань освіти осіб з особливими потребами : доступність і якість]. – К., 2000. – 21 с.
10. Ярская-Смирнова Е. Р. Инклюзивное образование детей-инвалидов / Е. Р. Ярская-Смирнова, И. И. Лошакова // Социологические исследования. – 2003. – № 5. – С. 100–106.

Reference

1. Webster's New Unabridged Universal Dictionary, 1994. // «Дважды особенные» одаренные дети: практика инклюзивного обучения в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.moluch.ru/archive/45/5555/>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
2. Vygotskij L. S. Pedagogicheskaya psihologiya / L. S. Vygotskij. – Moskva: AST Astrel', 2010. – 671 s.
3. Kolupaieva A. Inkluzivna osvita: realii ta perspektivy : monohrafiia / A. Kolupaieva. – K. : Samit – Knyha, 2009. – 272 s.
4. Na dopomohu batkam, shcho maiut ditei z osobovymu potrebamy / L.V. Borshchevska, A.V. Zibrova, I.B. Ivanova ta in. – K. : Ukrainykyi instytut sotsialnykh doslidzhen, 1999. – 79 s.
5. Vasylenko O. M. Sotsialno-pedahohichni umovy adaptatsii molodshykh shkoliariv z osoblyvymu potrebamy do navchannia v zahalnoosvitni shkoli : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / Olena Mykolaivna Vasylenko. – Khmelnytskyi, 2010 – 192 s.
6. Inozemtseva S. V. Vykorystannia pedahohichnykh idei V.O. Sukhomlynskoho v roboti z ditmy z osoblyvymu osvitnimy potrebamy / S. V. Inozemtseva // Pochatkova osvita. – 2009. – №3. – S. 19–23.
7. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku inkluzyvnoho navchannia // Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 01 zhovtnia 2010 roku. № 912 : [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189
8. Psykholohichni ta sotsialno-pedahohichniy suprovod navchannia i vykhovannia «osoblyvoi dytyny» u shkoli: metod. posibnyk / za red. D.D. Romanovskoi, S.I. Sobkovoї. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2009. – 196 s.
9. Salamanska deklaratsiia: pro pryntsyipy, polityku i praktychnu diialnist u sferi osvity osib z osoblyvymu potrebamy : [pryiniata Vsesvitnoi konferentsiiei z pytan osvity osib z osoblyvymu potrebamy : dostupnist i yakist]. – K., 2000. – 21 s.
10. Yarskaya-Smirnova E. R. Inkluzivnoe obrazovanie detej-invalidov / E. R. Yarskaya-Smirnova, I. I. Loshakova // Sociologicheskies issledovaniya. – 2003. – № 5. – S. 100–106.

